

BALLA ERIKA
(Ungvár)

A növénynevek elemzése az ungvári járási Korláthelmec község nyelvhasználatában

A növényvilágra vonatkozó szókészlet hosszú évszázadok alatt jön létre. A növénynevek utalnak egy-egy nép történelmére, múltjára és jelenére. Minden nép érintkezik más nyelvű népekkel, mely során nagyon sok szó kerül át egyik nyelvből a másikba, köztük növénynevek is.

A növénynevekkel Gunda Béla, Rácz János, Péntek János és Szabó T. Attila foglalkozott részletesen. Az alábbiakban a Korláthelmecen összegyűjtött népi növényneveket elemeztem alakítási szempontból. Kutatópontom magyar nyelvsziget a környező ukrán–ruszin falvak között. Ungvártól 12 km-re fekszik. Kb. 960-an laknak a faluban, ebből 400 ember magyar anyanyelvű. Mivel vegyes lakosságú, a két nyelvi közösség tagjai kölcsönösen ismerik a másik nyelvet is, a hagyományos anyanyelvi szavak és a kölcsönszavak keverednek.

A népi növénynevek alaki felépítése szempontjából 4 szerkezeti típust különítettem el:

- I. Egyszerű növénynevek
- II. Képzett növénynevek
- III. Összetett növénynevek
- IV. Szószerkezetek

I. Az egyszerű növényneveket eredet szerint vizsgáltam a Magyar nyelv történeti-etimológiai szótára alapján. Két fő réteget különítettem el:

Ősi, finnugor eredetű növénynevek.

Az általam összegyűjtött egyszerű növénynevek közül kettő az uráli (*nyár, nyír*), kettő a finnugor (*hárs, meggy*), s három az ugor korból (*eper, fűz, köles*) származik.

Átvételek.

1. jövevényszók:

a) Szláv eredetű jövevényszók: *barack, borostyán, berkenye, cékla, cseresznye, galagonya, juhar, konkoj, kopor, laboda, mák, málna, moha, muhar, páfrány, perje, répa, repce, retek, szilva, tök, ugorka, zab.*

b) Latin eredetű: *akác, aloé, bazsalikom, iboja, jácint, kálmos, krizantém, levendula, lilijom, margaréta, pálma, paradicsom, petrezsejem, primula, ricinus, rozsmaring, rózsza, verbéna, viola.*

c) Ótörök: *alma, árpa, borsó, búza, dió, dohány, gyékény, kikerics, komló, kökény, kőrís, szőlő, torma.*

d) Német: *kamilla, lucerna, muskátli, olejándor, pelergónia, ringló, zeller.*

e) Szerb-horvát: *ciru, csorbóka, jegenye, paprika, paszúj, vargánya.*

f) Bajor-osztrák: *bököny, gesztenye, hecsepecse, karalábé, krumpli.*

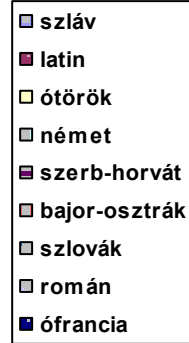
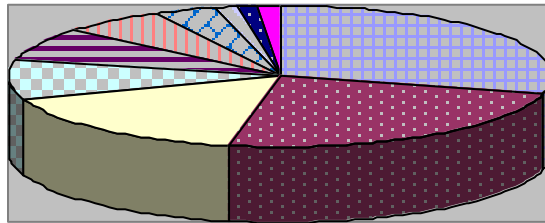
g) Szlovák: *káposzta, köszméte, pletyka.*

h) Román: *áfonya.*

i) Ófrancia: *paraj.*

j) Olasz: *saláta.*

A jövevényszavak megoszlása

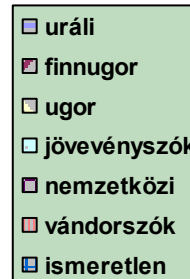
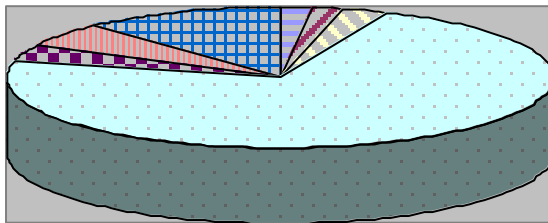


2. nemzetközi szavak: *dália, hortenzia, kaktusz, sampinyon.*

3. vándorszók (közvetlen átadója nincsen tisztázva): *jázmin, karfiol, maszlag, naspoja, tulipán, spenót.*

4. ismeretlen, ill. bizonytalan eredetű: *bükk, éger, hínár, káka, körte, nadáj, nadraguja, nád, sás, szamóca, szeder, tippán, tölgy.*

A növénynevek eredet szerinti megoszlása



II. A képzett növényneveket a képzők szerint csoportosítottam:

-ka, -ke kicsinyítő képzős növénynevek: *aranka, aszotka, bobóriska, büdöske, cicuska, csicsóka, csorbóka, fátyolka, futóka, galambka, kövérke, lengyenke, moktika, pecérke, putypinka, sarkantyuka, sóska;*

-cska, cske kicsinyítő képzős növénynevek: *árvácska, bojtocska, csengőcske, korsócska.*

III. Legtöbb növénynevünk a magyar nyelv **külön életében keletkezett**. Ezek részben szóalkotással, részben szószerkezetté válással létrejött növénynevek. A szóalkotással keletkezett növénynevek közül az összetett szavakat elő- és utótagjuk alapján csoportosítottam. A növényeket néha állatokhoz, személyekhez, tárgyakhoz hasonlítják. A hasonlóság alapja az állatnak, személynek valamely jellemző tulajdonsága, vagy az, hogy a növényt ki vagy mi használja, illetve annak milyen hatása van. Az állat személy vagy tárgy neve jelzőként kapcsolódik a hasonlított fogalmat kifejező szóhoz. Ezeket az elnevezéseket az **előtagjuk alapján** így csoportosítottam:

A) árva- előtagú összetételek: *árvacsanál, árvafűz, árvalányhaj.*

B) vad- előtagú összetételek: *vadárvacska, vadbököny, vadmorkó, vadrepce.*

C) valamilyen állatnév az előtag: *cickafarka, egerfarok, farkasalma, farkastetű, gójahír, gójavirág, kacsabér, kacsakása, kakastarék, kígyóhagyma, kutyakopor, kutyaszőlő, kutyatej, lúsóska, macskatöki, madártej, nyúlárnyék, nyúlhere, nyúlsóska, nyuszifüle, szarkaláb, szunyogvirág, tyúkhúr.* Ezek közül külön említést érdemelnek a farkas- előtagú növénynevek. Az előtag itt erősen pejoratív jellegű és az embernek a kártékony farkas iránti megvetését, utálatát vagy egyszerűen csak hasznavehetetlenségét fejezi ki.

D) az előtag a növény színére utal: *ezüstfenyő, vereshagyma, vörösszilva.*

E) az előtag a növény kinézetére utal: *apróbojtorján, csillagfürt, fodormenta, gyöngyvessző, labdarózsa.*

F) az előtag a növény előfordulásának helyére utal: *fagyöngy, görögdinnye, tölgyfagomba, tallórépa, tavirózsa, törökszegfű, utilapu, viziliom, vizifukszia, vizitorma.*

G) az előtag a növény termésének vagy virágzásának idejére utal: *délignyíló, hónaposretek, őszibarack, őszidudva.*

H) az előtag a növény felhasználására utal: *aszalószilva, kannamosó, sütőtök.*

A növényeket **utótagjuk alapján** 3 csoportra osztottam:

A) -fü utótagú: *borsfü, citromfü, igézőfü, innyujtófü, fűfü, kakukkfű, keserűfü, orbáncfű, paprikafű, porcfű, sejemfü, seprűfü, székfü, teafű, veronikafű.*

B) -virág utótagú: *buzavirág, erzsikevirág, golgotavirág, gyöngyvirág, gyüszüvirág, harangvirág, kardvirág, kenyérkevirág, mákvirág, porcelánvirág, szappanvirág, sarlóvirág, tóvirág.*

C) -fa utótagú: *ecetfa, ibojafa, istenfa, jegenyefa, májusfa.*

Az összetett szavaknál külön csoportot képviselnek a tükörszók, mivel ezek szó szerinti pontos fordítások, s nem a magyar nyelv beszélőjének a gondolkodását tükrözik. Mindössze két német mintára alkotott tükörszó található anyagomban: *aranyeső, nefelejcs.*

IV. A **szószerkezetek** többsége minőségjelzős szerkezet.

A) a bővítmény a növényi rész vagy virág színére utal: *fehér ibolya, fehér lúhere, fehér nárcisz, fehér retek, fehér üröm, fekete nadáj, fekete ribizli, kék nárcisz, lila akác, piros ribizli.*

B) szentek nevével megnevezett növénynév: *Szent Antal füve, Boldogasszony levél.*

D) a bővítmény a virágzás idejére utal: *karácsonyi kaktusz, pünkösdi rózsza, pünkösdi székfü, téli viola.*

E) a bővítmény a növény származásának helyére utal: *amerikai virág, brüsszeli káposzta, kínai rózsza.*

F) a bővítmény a növény hatására utal: *légyölő galóca.*

IRODALOM

1. Gunda Béla. Vad és termesztett növényeink elnevezésének néhány problémája // MNy. LXXVI/3 (1990). – 172–180. o.
2. Péntek János–Szabó T. Attila. Ezerjófű. – Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.
3. Rác János. A farkas állatnév összetett növényneveinkben // Nyr. 125/2 (2001) – 187–201. o.
4. Rác János. Állatnevek a botanikában // Nyr. 124/3 (2000) – 329–339. o.

- 5.Rácz János. Kutya van a kertben ... // Nyr. 125/4 (2001) – 419–435. o.
6.TESz. – A magyar nyelv történeti–etimológiai szótára I-III. Szerk.: Benkő Loránd.
– Bp.: Akadémiai Kiadó, 1967–1976.

Балла Еріка
Аналіз назв рослин у мовленні угорців с. Гелмец
Ужгородського району
Резюме

Об'єктом дослідження є народні назви рослин, які відображають зміну у середовищі. У мовленні угорців с. Гелмец між простих назв рослин багато запозичені слова. Багато з цих рослин мають складні назви, перша частина яких починається словом собака-, дикий- або словом, яке служить для позначення кольору.